

Met hart en ziel naar de Steinerschool

Een kennismaking
met de Steinerscholen
van Vlaanderen

Een bezoek aan de school, een kijkje in de klas of een gesprek met een leerkracht of een ouder. De eerste ervaring is er een van verwondering.

Neem nu het interieur van de **kleuterklas**. Een warme, gezellige ruimte met rozige kleuren, eenvoudig speelgoed van natuurlijke materialen, kaboutertjes alom en beschutte hoekjes om in te spelen.

Op de **lagere school** zie je veel beweging en tegelijk een sterke concentratie: Franse zangspelletjes van de eersteklassers, handgeklap en voetgestamp bij het rekenen, kinderen die zelf hun leerboek schrijven en tekenen en zich de grote verhalen uit de wereldgeschiedenis eigen maken.

In de **middelbare school** proef je de werksfeer van een atelier: in de ene ruimte is er een wetenschappelijk experiment aan de gang, in een andere wordt een hoofd geboetseerd, elders wordt de ontwikkeling van een plant bestudeerd, verderop oefent men poëzie of een toneelstuk.

In het Rudolf Steineronderwijs wordt hard geleerd en gewerkt. Tegelijk is de school een plek waar kinderen en jonge mensen de kans krijgen zich in heel hun persoonlijkheid te vormen.

Het bijzondere van dit onderwijs steunt op een eenvoudig gegeven: het werken vanuit een inzicht in de mogelijkheden van het kind. De ontwikkeling van het kind en de wetmatigheden die daaraan ten grondslag liggen, geven vorm aan het leerplan, de leerstof en de methodiek van de school.

Opvoeding kun je omschrijven als het zorgen voor ontwikkeling, voor ontplooiing. Het gaat om het wegnemen van belemmeringen en het vrijmaken van de mogelijkheden die elk kind heeft om te worden tot een vrij en rijk ontwikkeld individu. Opvoeden is zoals beeldhouwersarbeid: het vrij maken van het beeld dat verborgen ligt. Of als het werk van de voed-

wrouw: het zorgzaam begeleiden van wat komt. De leraar kijkt en luistert en stemt het onderwijs af op de specifieke ontwikkeling van ieder kind.

De Rudolf Steinerschool wil de ontplooiing van het kind begeleiden door het aan te spreken als een denkende, voelende en willende mens-in-wording. Deze drie dimensies krijgen elk afzonderlijk aandacht. De leraar brengt vorm, diepte en nuancering aan in de gevoelswereld, maakt wilskracht en moed wakker om gestalte te geven aan voornemens en idealen, en stimuleert ordening, helderheid en beweging in het denken.

Het leerplan en de leerstof volgen de ontwikkelingsfasen van het kind en laten het denken, voelen en willen tot een harmonisch geheel samengroeien. In de kleuterschool, de lagere en de middelbare school ontmoet de leraar de kinderen in hun opeenvolgende ontwikkelingsfasen.

Al 75 jaar een wereld- school

De eerste Steinerschool begon in 1919 in een fabriek in Stuttgart als een school voor arbeiderskinderen. De directeur had Rudolf Steiner gevraagd dit sociale experiment vorm en inhoud te geven. Steiner was een Oostenrijkse wetenschapsman, een filosoof en pedagoog en grondlegger van de antroposofie.

De schoolbeweging is vandaag internationaal verspreid met een 600-tal scholen.

In Vlaanderen

Er zijn op dit ogenblik twaalf basisscholen. In vijf steden is er middelbaar onderwijs. In Antwerpen is er een school voor buitengewoon onderwijs.

De Rudolf Steinerschool telt 12 leerjaren. De eerste tot de achtste klas wordt de 'onderbouw' genoemd (lagere school en eerste graad middelbaar onderwijs).

De negende tot de twaalfde klas is de 'bovenbouw' (tweede en derde graad middelbaar onderwijs).

Bijna alle Steinerscholen zijn erkend en gesubsidiëerd. De secundaire Steinerscholen leveren zoals andere scholen een gehomologeerd diploma af.

Iets na achten. Ouders brengen hun kleuter tot bij de juf of kleutermeester. Na een persoonlijke groet en handdruk zoekt het kind een plaats. De activiteit komt op gang: een kringspel, tekenen, schilderen, knutselen of brood bakken, het elfuurtje, een verhaal... Elke dag heeft een vast patroon.

De kleuterjuf: 'Dit ritme is net zo essentieel als eten en drinken. Jonge kinderen hebben behoefte aan vaste momenten in de opbouw van de dag, de week en het jaar. Onze jaarfeesten zoals Sint-Michaël (herfst), Sint-Maarten (november), Kerstmis (winter), Palmpasen (lente) en Sint-Jan (zomer) brengen deze regelmaat aan. Ze verwijzen naar de levende natuur. De kleuter beleeft zeer sterk het uitbotten van de bomen, de warmte van de zomer, de vruchten van de herfst.'

In de hoek staat een poppenhuis, verderop is een boerderij gebouwd of een winkeltje. Alles in de kleuterklas nodigt uit tot spel.

De kleuterjuf: 'Kleuters leven nog helemaal in de verwondering en daarom willen zij spelen. Ze leren lopen, spreken en denken niet met hun hoofd, maar met hun vingers, hun ogen, hun mond. De kleuter wil alles nabootsen. Als juf ben je samen met de ouders het grote voorbeeld. Het gaat dus niet alleen om de verhaaltjes en de spelletjes die je brengt maar om wie je bent als mens. Kleuters letten op alles wat je doet, voelen aan hoe je bent.'

De kleuters blijven meestal drie jaar in dezelfde klas. Elk schooljaar komen er nieuwe kleuters bij terwijl de schoolrijpe kinderen naar de eerste klas gaan. Iedere kleuter beleeft het klasleven dus een keer als een van de jongsten en een keer als een van de oudsten. Dat is anders dan thuis. Door die gemengde samenstelling komen alle kleuters tot hun recht: de groten staan de kleintjes bij, de kleintjes krijgen de kans de grootsten te worden.

De kleuterklas

Voor de kleuter is alles nog een wonder

Een kleuter-ouder

Het oudste kind is zeven en zit in de tweede klas. De jongste is vijf en gaat voor het tweede jaar naar de kleuterklas. Hun papa volgde katholiek onderwijs. Mama komt uit een stadsschool. Zij vertelt over hun keuze van de kleuterschool.

'De pedagogie kende ik niet. Wel kende ik grotere kinderen uit de buurt die naar de Rudolf Steiner-school gingen. Ik zag dat ze goed in hun vel zaten. We spraken met hun ouders, brachten een bezoek aan een opendeurdag en volgden openbare lessen. Ik heb heel wat scepsis bij mijzelf moeten overwinnen. Een gevoel van: het is mijn kind en dat moet ik nu toevertrouwen...

Ik was bang voor het anders zijn van de school, voor wat je niet kent.

Wij zijn als ouders meer gaan praten over opvoeding en daardoor gevoeliger geworden voor de ontwikkeling van onze kinderen. De keuze voor de school had uiteindelijk te maken met wat we zelf met ons leven en met dat van onze kinderen wilden: een dieper beleven van de dingen, tegen de stroom ingaan van een wereld die alsmaar oppervlakkiger wordt.'

'Het eerste Sint-Maartensfeest zal ik nooit vergeten. De juf die de lantaarntjes één voor één aansteekt, de stilte en overgave bij luisteren naar het verhaal, de zingende kinderen met hun lichtjes in de donkere straat, het warme gezicht van onze zoon: er ging zo'n sterke kracht van uit. Niet alleen de jaarfeesten, maar ook heel veel gewone en dagelijkse momenten in de kleuterklas kennen die intensiteit. Ik denk vooral aan de groet van de juf, de spelletjes, de sprookjes, de beleving van de natuur aan de seizoentafel, het schilderen en tekenen.'

'Ik ben een tijdje 'schildermama' geweest, ik hielp de juf bij de voorbereiding. Zo kon ik mijn zoon en de andere kinderen van heel dichtbij volgen. Je ziet die overgave bij het schilderen. Ze worden kleur. Je merkt het zo mooi aan de gloed van hun gezichtjes. Ook het tekenen was voor mij een ontdekking. Tekenen is een vorm van bewustzijn, het is een weergave van de sprongen in hun ontwikkeling.'

'Mooi is het wanneer je stille en gesloten kleuters ziet openbloeien. Het heeft te maken met het accepteren door de juf van de moeilijke kanten van een kind, met een grondige kennis van de kleuter en met een nauwe samenwerking met de ouders. Dat geeft mij, nu onze oudste in de tweede klas zit, een groot gevoel van warmte en dankbaarheid.'

Die dankbaarheid heeft ook met mezelf te maken. Door het nauwe contact met de juf, door ouderavonden en andere schoolactiviteiten ben ikzelf opnieuw bezig met mijn eigen ontwikkeling. Het is alsof ik mag meegroeien met mijn kinderen.'

'Vroeger dacht ik: al dat liefdevol omgaan met de kinderen leidt tot overbescherming en zwakte. Nu weet ik: het is net omgekeerd, deze ervaring geeft het groter wordende kind sterkte en kracht.'

'Het gaat om het dieper beleven van de dingen.'

Kleuters lopen, spreken en denken niet met hun hoofd, maar met hun vingers, hun ogen, hun mond.

Het De lagere school innerlijke

van het kind

En dan komt de eerste dag van de grote school. De kleuterjuf brengt de kinderen naar de nieuwe juf of meester. In de grote zaal van de school zitten de andere leerlingen, leerkrachten en ouders op hen te wachten. Elk kind wordt voorgesteld. Een lied en een verhaal heten hen welkom. Geen eersteklasser die zich nog kleuter voelt.

Samen op weg

De kinderen staan nu aan het begin van een hele weg, zes tot acht jaar lang, die ze samen met de leerkracht zullen afleggen.

De leerkracht: 'Als leerkracht ga je mee met de kinderen, van de ene klas naar de andere. Door die langdurige relatie leer je de kinderen zeer goed kennen. Je bent de pedagoog die de ontwikkeling van het kind begeleidt. Je bent tegelijk ook een autoriteit: de volwassen persoon naar wie het kind zich al lerend ten volle richt. Dat langdurig samenzijn betekent dat de klas uitgroeit tot een hechte gemeenschap waar men elkaar helpt, naar elkaar luistert, samenwerkt en met conflicten leert omgaan.'

De vertelstof

Een belangrijk onderdeel van het leerplan zijn de verhalen die de leerkracht vertelt over de mens in de verschillende beschavingsperiodes. Ze sluiten aan bij de interesse en weetgierigheid van de kinderen en zijn sterk gebonden aan de leeftijd en de ontwikkeling van het kind.

De leerkracht: 'In elk leerjaar brengen we andere verhalen. In de eerste klas vertellen we sprookjes. Dan volgen fabels en legenden, het Oude Testament, de Noors-Germaanse mythologie, de Egyptische en Griekse mythologie, de Romeinse geschiedenis, de Middeleeuwen. Deze verhalen brengen het innerlijke, de gevoelswereld van het schoolkind tot ontwikkeling. In de derde en vierde klas bijvoorbeeld krijg je de vele 'hoe en waarom'-vragen over de dingen. Het paradijselijke van de wereld is voor het kind stilaan voorbij. Deze ervaring beleven ze in de verhalen van het Oude Testament. Van het verblijf in het paradijs tot de eenzame tocht door de woestijn. Mozes laat het drama van deze fase zien: de man die zijn volk door de tien geboden een geweten geeft maar ook een leider die fouten maakt.'

Een grote verscheidenheid aan activiteiten naast het klassieke leren: musiceren, toneel spelen, tuinieren, jaarfeesten vieren, ...

De eerste uren van de dag

De Rudolf Steinerschool werkt met periode-onderricht. De leerkracht onderwijst hetzelfde vak telkens de eerste uren van de dag gedurende een aantal weken na elkaar.

De leerkracht: *'Het voordeel is dat je tot een zeer ritmische dag- en weekindeling komt. Met wat vandaag gedaan is, kan je morgen en overmorgen en volgende week verder gaan. De band met het onderwerp wordt zo intenser. Daarna volgt een periode van bezinking. De leerstof kan doordringen tot het innerlijke van het kind.'*

Sommige vakken zoals taal of rekenen worden niet alleen in periode-onderwijs geoefend maar ook iedere dag of week.

Het mooie van de wereld

Lagere-schoolkinderen leren vooral met beelden en al doende. Vakken zoals taal en rekenen worden zo geoefend dat de beleving van het kind geactiveerd wordt. Deze benadering doet een beroep op de schoonheidservaring die bij kinderen van deze leeftijd sterk aanwezig is. Maar deze ervaring 'hoe mooi, wat zit dat goed in elkaar' gaat steeds via de inbreng en inzet van de leraar.

De leraar: *'Wij gebruiken in de lagere school geen handboeken. Communicatie en dus leren is voor ons in de eerste plaats iets tussen mensen. Op onze school leren kinderen over mens en wereld via een ander mens. De echte leerboeken van de kinderen zijn hun periodeschriften waarin ze met begelei-*

ding van de meester of de juf schrijven en tekenen. Geleidelijk leren ze zelf de inhoud van de les in hun schriften te verwerken en samen te vatten. Deze schriften zijn dikwijls prachtige werkjes die door familie en vrienden graag bekeken worden.'

Ook het rapport op het einde van elk jaar heeft dit karakter. De leraar schrijft een getuigschrift waarin hij een beeld schetst van het kind. De hele ontwikkeling van zijn denken, voelen en handelen komt aan bod.

De middelbare school

Creatief oordelen, denken en handelen

Ook dit beeld maakt deel uit van een Rudolf Steiner-school: leerlingen die buiten de schoolmuren ervaring opdoen en het 'echte leven' meemaken in een bedrijf of een instelling. Leerlingen op de middelbare school maken een grote ontwikkeling door, van kind tot jong-volwassene.

De leerkracht: 'Een veertien- en vijftienjarige ervaart zich steeds sterker als individu ten opzichte van mens en wereld. Zijn vertrouwde wereld valt in scherven. Ouders en leraars zijn niet langer feilloze bakens. Deze jongeren worden stilaan zichzelf en hebben eigen standpunten. Het eigen oordeel en de wil komen sterk naar voor. Soms zal dat in het begin zeer onstuimig en radicaal zijn maar gaandeweg groeit er een evenwicht.'

De middelbare school biedt deze jongeren de kans hun eigen mogelijkheden te exploreren, hun gevoelsleven te verrijken, het abstracte denken te versterken, idealen te verkennen en er vorm aan te geven. Het helpen ontwikkelen van een creatief en oordelend denken en handelen is nu de belangrijkste opgave van de leraar.

Nuchter en kunstzinnig

De vakken in de tweede en derde graad van het middelbaar onderwijs worden door gespecialiseerde leerkrachten gegeven. Periode-onderwijs blijft een belangrijk pedagogisch middel voor vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde, biologie, fysica, chemie, Nederlands, wiskunde. Vakken die veel oefening vragen zoals talen, wiskunde, lichamelijke opvoeding komen ook in een vast weekritme aan bod.

Het kunstzinnig en praktisch denken en handelen krijgen veel aandacht. Leerlingen boetseren, tekenen, slaan koper, spelen toneel, doen aan schrijnwerkerij en landbouw. Zo leren ze niet met het hoofd alleen denken.

Het sociale leven

Het middelbaar onderwijs is sterk gericht op het praktische sociale leven. Wat er in de klas als groep gebeurt, is belangrijk.

De school opent ook haar deuren naar de buitenwereld. Tijdens de eindjaren doen scholieren stages in een winkel, op een boerderij, een bedrijf of een instelling. Ze leren op deze manier de samenleving kennen in een sociaal en economisch verband. Heel dikwijls zijn deze stages de eerste werkervaringen van de scholieren.

Het eindwerk

Het laatste jaar is een synthese. De scholieren kijken niet alleen terug op wat geweest is maar vooral naar de toekomst. Ze worden bijvoorbeeld geconfronteerd met het leven van moderne kunstenaars en met hun strijd om tot expressie te komen.

De leerling sluit zijn schooltijd af met een eindwerk waarin een thema over technologie, sociale kwesties, muziek, wetenschap, kunst of politiek wordt uitgediept.

Een leraar: *'Er zijn heel wat vaardigheden nodig voor het maken van zo'n eindwerk: initiatiefkracht, creativiteit, kennis en inzicht, een analytisch en ordenend vermogen. Maar vooral laten jonge mensen zien wie ze willen worden. Tegelijk is het eindwerk een afscheid waarbij de hele schoolgemeenschap betrokken is. Leerlingen, leerkrachten en ouders wonen de presentatie bij. Het is voor allen een zeer sterk en ontroerend moment.'*

Een oud-leerling

'De bagage die je meekrijgt, dat is je grote rijkdom.'

Na de middelbare school kiezen leerlingen uit het Rudolf Steineronderwijs voor heel uiteenlopende opleidingen in de sociale, kunstzinnige, technische of wetenschappelijke richting. Aan het woord is een student burgerlijk ingenieur. Zijn eerste kandidatuur rondde hij af met succes. Van de eerste kleuterklas tot en met het middelbaar onderwijs, ging hij naar een Rudolf Steinerschool. Na een voorbereidend jaar wiskunde trok hij naar de universiteit.

'Soms vragen ze mij wat ik op de middelbare school heb geleerd. Ik hoor dan twijfels. Maar ik denk dat het heel veel is. Dat heeft vooral te maken met de kansen die je krijgt. De school geeft je een grote verantwoordelijkheid en een grote zelfstandigheid, zeker tijdens de laatste jaren. Natuurlijk moet je die kansen aangrijpen en houdt dat risico's in. Je moet het zelf doen. Van de leraars verwacht je dat ze je werk goed opvolgen en ook wat druk uitoefenen.'

'Je leest literatuur maar je schrijft ook gedichten en speelt toneel. Je krijgt geschiedenis niet alleen uit boeken maar je maakt zelf werkjes en illustraties en zoekt gegevens op. Ooit heb ik mijn hele kerstvakantie besteed aan een bespreking van de middeleeuwse figuur van Godfried van Bouillon. Die man had me zo te pakken dat ik daarna dacht geschiedenis te gaan studeren.'

'De manier van werken motiveert ook. Driehoeksmeting is nu niet een vak dat veel leerlingen echt interesseert. Maar na de theorie kwam een volle week praktijk. We hebben een heel domein opgemeten en in kaart gebracht. Dan weet je natuurlijk waarvoor hoeken, zijden en graden goed kunnen zijn.

Over handvaardigheidsvakken zoals boekbinden en schrijnwerkerij dachten wij geregeld: 'Waarom moeten we hier mee bezig zijn?'. Het laatste jaar maakte ik een tafeltje. Het vraagt inzicht en handigheid. Je vertrekt van niets. Je maakt schetsen, een ontwerp, technische plannen, stelt een materialenlijst op en bespreekt dit alles met de leerkracht. Kijk hier het resultaat. Is het niet mooi? Ik ben er trots op.'

'Ik ben vooral blij met al de bagage die ik heb meegekregen. Dat is toch iets meer dan wat ik voel bij mijn vrienden aan de universiteit. Ze zijn verwonderd wanneer ze horen dat ikzelf dit hoofd dat hier op mijn bureau staat uit klei boetseerde. Er zijn natuurlijk de klassieke vakken en er wordt met de handen gewerkt, maar er is ook het kunstzinnige. Muziek bijvoor-

beeld. We hadden elke week enkele uren samenzang. Soms van het goede te veel. Maar tijdens het laatste jaar, op onze Italiëreis veranderde dat. We stapten bijna elk kerkje binnen, omdat we zo graag wilden zingen. Ik herinner mij een Romaans kerkje in San Gimignano. Daar voelden we zo duidelijk dat harmonieuze, bijna perfecte, bijna goddelijke van de samenzang. Zo'n ervaring vergeet je nooit.'

'Het afscheid op de school heb ik intens beleefd. Niet met individuele examens maar met de presentatie van mijn eindwerk voor de hele schoolgemeenschap en de voorstelling van het toneelstuk van de klas. Ik zeg nog steeds: 'de mannen van onze klas'.

We waren met 23 en zijn uitgezwermd. Een deel zie ik op de universiteit. Anderen kozen voor de academie of een architectuuropleiding. Enkel en enkele zijn bezig in de sociale en verzorgende sector. Maar we blijven vrienden en vriendinnen die elkaar geregeld opzoeken.'

Het buitengewoon onderwijs

Voor
kinderen die
buitengewone
zorgen
nodig hebben

Dit onderwijs is meer dan het aanbrengen van technieken en vaardigheden. De aandacht gaat naar de hele persoonlijkheid van het kind. De leerkracht is de pedagoog die het kind net zoals in de gewone Rudolf Steinerschool jarenlang volgt.

Met de 'heilpedagogie' van Rudolf Steiner werken de leerkrachten aan de eenzijdigheden in de ontwikkeling van de jongens en meisjes. Ze gebruiken bijvoorbeeld muziek- en schildertherapieën.

Adressen van Rudolf Steiner- scholen

Informatie

In elke school zijn er regelmatig openbare lessen, open maandfeesten of opendeurdagen waarop iedereen van harte welkom is.

Informeer naar data op de lokale school.

Enkele boekjes voor een eerste kennismaking

- **Anders omgaan met kind en school** - Vrije Schoolonderwijs voor nu en later;
Maarten Ploeger, Uitgeverij Christofoor, Zeist 1994
- **Onderwijs met hart en ziel** - De dagelijkse praktijk in de vrije scholen;
J. van der Meulen en H. Steutel,
Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist 1991
- **Mijn kind op de vrije school;**
Hildegard & Jochen Bussmann, Hesperia, Driebergen 1994
- **De opvoeding van het kind;**
Rudolf Steiner, Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist 1992

(Vrije School: zo noemt men de Steinerscholen in Nederland)

Aalst

- **Vrije R. Steinerschool Aalst en Tervuren**
Michaëllisschool (zetel)
Affligendreef 71, B-9300 Aalst
Tel.: 053/77.36.84
vrije.rudolfsteinerschool.aalst@skynet.be
Webstite: www.steinerschoolaalst.be
Kleuterschool
Lagere school

Antwerpen

- **Rudolf Steinerschool Antwerpen**
Volkstraat 40, B-2000 Antwerpen
Tel.: 03/248.40.34 - Fax: 03/248.75.09
rudolf.steinerschool.vzw@pandora.be
Website: www.hiberniaschool.org
Kleuterschool
Lagere school
- **Hiberniaschool**
Volkstraat 40, B-2000 Antwerpen
Tel.: 03/248.40.34 - Fax: 03/248.75.09
rudolf.steinerschool.vzw@pandora.be
info@hiberniaschool.org
Website: www.hiberniaschool.org
Secundaire school
- **Yggdrasil**
De Hazelaar (vestiging)
Lange Lozanastraat 117, B-2018 Antwerpen
Tel.: 03/216.44.73
steinerschool.yggdrasil@skynet.be
Website: education.skynet.be/yggdrasil
Kleuterschool
- **Rudolf Steinerschool Antwerpen**
Het Speelschooltje (vestiging)
Transvaalstraat 21, B-2600 Berchem
Tel.: 03/230.76.07
Website: www.hiberniaschool.org
Kleuterschool
- **Parcivalschool**
Lamorinièrestraat 77, B-2018 Antwerpen
Tel.: 03/230.24.44 - Fax: 03/239.18.39
parcivalschool@parcivalschool.be
Website: www.parcivalschool.net
Buitengewoon lagere school
Buitengewoon secundaire school

Antwerpen Berchem

- **Middelbare Rudolf Steinerschool Vlaanderen**
De Es (vestiging)
Diksmuidelaan 227, B-2600 Berchem
Tel.: 03/281.19.65 - Fax: 03/218.56.82
info@de-es.be
Website: www.de-es.be
Secundaire school

Antwerpen Borgerhout

- **De Kleine Wereldburger**
St Erasmusstraat 39-41, 2140 Borgerhout
Tel.: 03/236.36.62
Kleuterschool

Antwerpen Wilrijk

- **Lohrangrin Rudolf Steiner School**
Boomssesteeuweg 94, B-2610 Wilrijk
Tel.: 03/827.25.20 - Fax: 03/740.35.99
lohrangrin@yucom.be
floris.bekkers@schooldirect.vlaanderen.be
Website: www.lohrangrin.be
Kleuterschool
Lagere school

Brasschaat

- **Yggdrasil**
De Wingerd (zetel)
Zwemdoklei 3, B-2930 Brasschaat
Tel.: 03/665.41.90 - Fax: 03/605.10.61
steinerschool.yggdrasil@skynet.be
Website: education.skynet.be/yggdrasil
Kleuterschool
Lagere school

Brugge

- **Middelbare Rudolf Steinerschool Vlaanderen**
Vestiging Brugge
Astridlaan 86, B-8310 Brugge-Assebroek
Tel.: 050/67.36.44
steinerschool.brugge@scarlet.be
Website: www.steinerschoolbrugge.be
Secundaire school

• Guido Gezelleschool

Astridlaan 86, B-8310 Brugge
Tel.: 050/37.00.75 - Fax: 050/37.00.75
guido.gezelleschool@compaqnet.be
Website: www.steinerschoolbrugge.be
Kleuterschool
Lagere school

Brussel

• Rudolf Steinerschool

Sint Janskruidlaan 14, B-1070 Anderlecht
Tel.: 02/521.04.92 of 02/523.90.29
Fax: 02/521.04.92
steinerschool.brussel@skynet.be
Website: www.steinerschool.brussel.vgc.be
Kleuterschool
Lagere school
Secundaire school (1e graad)

Geel

• Rudolf Steinerschool Kempen

Novalisschool (vestiging)
Poel 37, B-2440 Geel
Tel.: 014/59.44.21
rene.verheyen@telenet.be
Website: www.steinerschoolnovalis.be
Kleuterschool
Lagere school

Gent

• Vrije R. Steinerschool Gent en Munte

De Teunisbloem (vestiging)
Elyzeese Velden 8, B-9000 Gent
Tel.: 09/234.39.08 - Fax: 09/265.19.08
info@deteunisbloem.be
Website: www.deteunisbloem.be
Kleuterschool
Lagere school

• Vrije Rudolf Steinerschool Vlaanderen

Kasteellaan 54, B-9000 Gent
Tel.: 09/235.28.00 - Fax: 09/269.06.46
info@steinerschoolgent.be
Website: www.steinerschoolgent.be
Kleuterschool
Lagere school

• Middelbare Rudolf Steinerschool Vlaanderen

Vestiging Gent (zetel)
Kasteellaan 54, B-9000 Gent
Tel.: 09/235.28.00 - Fax: 09/269.06.46
info@steinerschoolgent.be
Website: www.steinerschoolgent.be
Secundaire school

Leuven

• Middelbare Rudolf Steinerschool Vlaanderen

Vestiging Leuven
Privaatweg 7, B-3018 Leuven (Wijgmaal)
Tel.: 016/20.29.54 - Fax: 016/20.63.87
info@steinerschoolleuven.be
Website: www.steinerschoolleuven.be
Secundaire school

• Rudolf Steinerschool De Zonnewijzer

Privaatweg 7, B-3018 Leuven (Wijgmaal)
Tel.: 016/20.29.54 - Fax: 016/20.63.87
info@steinerschoolleuven.be
Website: www.steinerschoolleuven.be
Kleuterschool
Lagere school

Lier

• Middelbare Rudolf Steinerschool Vlaanderen

Internaat vanaf 9eklas
Mallekotstraat 43, B-2500 Lier
Tel.: 03/491.80.10 - Fax: 03/488.13.78
msv.liier@belgacom.net
Website: www.steinerschoollier.be
Secundaire school

• Rudolf Steinerschool Kempen

De Sterredaalders (zetel)
Mallekotstraat 43, B-2500 Lier
Tel.: 03/491.80.10 of 03/491.80.12 (schoolhoofd)
Fax: 03/488.29.13
dir.basisschool@steinerschool-lier.be
Website: www.steinerschoollier.be
Kleuterschool
Lagere school

Munte

• Vrije R. Steinerschool Gent en Munte

Landelijke Steinerschool Munte
Munteplein 5, B-9820 Munte (Merelbeke)
Tel.: 09/362.11.51
landelijke-steinerschool-munte@skynet.be
Website: landelijke-steinerschool-munte.skynetblogs.be
Kleuterschool
Lagere school

Tervuren

• Vrije R. Steinerschool Aalst en Tervuren

R. Steinerschool Kristoffel (vestiging)
Pater Dupierreuxlaan 29, 3080 Tervuren
Tel.: 02/688.14.80
Website: www.steinerschooltervuren.be
of www.kristoffelsteinerschool.be
Kleuterschool

Turnhout

• Rudolf Steinerschool Kempen

Michaëlschool (vestiging)
Hoveniersstraat 53, B-2300 Turnhout
Tel.: 014/42.37.82 - Fax: 014/55.40.39
secretariaat@steinerschoolturnhout.be
Website: www.steinerschoolturnhout.be
Kleuterschool & lagere school

Steinerscholen in Wallonië

• Court-Saint-Etienne

Libre Ecole Rudolf Steiner La Ferme Blanche
Rue de la Quenique 18, B-1490 Court-Saint-Etienne
Tel.: 010/61.20.64 - Fax: 010/61.20.64
direction.steiner@scarlet.be
Website: www.ecole-steiner.be
Kleuterschool & lagere school

• Namur

Le jardin des deux pays
Reu de la Sibérie 44, B-5170 Bois-de-Villers
Tel.: 081/45.03.52
courrier@ecole-maternelle.be
Website: www.ecole-maternelle.be
Kleuterschool

• Tournai

L'Enfance de l'Art
Rue des Croisiers 42B, B-7500 Tournai
Tel.: 069/21.28.26
Kleuterschool